

Osvrt na karakter i osnovanost kažnjavanja učesnika performansa

„Sahrana demokratije“

Činjenice:

U Narodnoj skupštini Republike Srpske („NSRS“) na dnevnom redu Devete redovne sjednice zakazane za 22. maja 2024. našao se i Prijedlog zakona o posebnom registru i javnosti rada neprofitnih organizacija, u javnosti poznatiji kao zakon o „stranim agentima“. Ovaj Prijedlog zakona je uznemirio javnost još u fazi Nacrta, zbog čega su organizovane mnoge konferencije uz učešće međunarodnih diplomata i organizacija. Budući da je ovaj Prijedlog bio uvršten na dnevni red, za vrijeme trajanja sjednice NSRS 22. maja, grupa od 5-6 aktivista je preko puta NSRS izvela kratki performans radnog naziva „Sahrana demokratije“, gdje su koristeći rekvizit pogrebnog sanduka i smrtonovnice ukazali da će usvajanjem Zakona o „stranim agentima“ biti ozbiljno ugrožena demokratija u Republici Srpskoj.

Zbog ovog performansa učesnici su kažnjeni prekršajno i to:

- 1) Zbog neprijavlivanja javnog skupa shodno članu 32. Zakona o javnom okupljanju Republike Srpske
- 2) Zbog Vrijeđanja shodno članu 8. Zakona o javnom redu i miru Republike Srpske

I Osvrt u pogledu tačke 1) neprijavlivanja javnog skupa

Prvi dio ovog osvrta tiče se izdavanja prekršajnog naloga zbog neprijavlivanja javnog okupljanja. Riječ je, zapravo, bila o performansu koji, kao što se moglo vidjeti tog 22. maja, nije imao odliku masovnosti niti je cilj performansa bio animiranje većeg broja lica, nego slanje poruke prema poslanicima u NSRS povodom aktuelne tačke dnevnog reda.

Da li je ovakav performans javni skup koji je potrebno prijaviti u smislu Zakona o javnom okupljanju, mogli bi biti zanimljivo pravno pitanje, naročito ako u obzir uzmemo ograničen broj učesnika, odnosno neznatnu brojnost, odsustvo opasnosti ili potrebe za preduzimanje vanrednih mjera.

Zbog toga je bitno poći od pitanja zašto se ovaj umjetnički performans nije tretirao u skladu sa odredbom člana 30. stav 1. Zakona o javnom okupljanju koji kaže: „Drugi javni skupovi su okupljanja građana čija je svrha ostvarivanje državnih, vjerskih, humanitarnih, kulturnoumjetničkih, sportskih i drugih interesa, koja nemaju za cilj ostvarivanje prihoda i ne prijavljuju se.“ Ovdje je jasno da je zakonodavac od obaveze prijavljivanja javnog skupa isključio određene vrste skupova. Naročito treba uzeti u obzir brojnost lica na skupu, odsustvo poziva građanima da se pridruže i omasove skup, kao i odsustvo potreba za preduzimanje vanrednih mjera. Sve ovo ukazuje na činjenicu da je ovaj umjetnički performans trebalo da bude cijenjen u kontekstu ove odredbe. Takođe je bitno pitanje da li je omasovljavanje skupa bio direktni ili indirektni cilj autora. Odgovor je očigledno negativan. Da li su poruke ovog performansa bile usmjerene ka građanima ili su pozivale građane na neko činjenje? Takođe negativan odgovor. Dolazimo do toga da je u pitanju umjetnički performans nekoliko autora koji je bio

---

usmjeren jedino ka poslanicima u NSRS u svjetlu dnevnog reda i potencijalnog usvajanja Prijedloga zakona o „stranim agentima“.

Jer, postavimo pitanje zašto je izdat prekršajni nalog? Koja je šteta, opasnost ili potencijalna opasnost koja je mogla da nastupi ovakvim performansom?

Odsustvo odgovora na ova pitanja jasno ukazuje na činjenicu da prekršajni nalog i izrečena novčana kazna u konkretnom slučaju ima prvenstveno za cilj sprečavanje iznošenja mišljenja. Da li bi se, shodno ovom postupanju policijskih službenika, svaki umjetnički performans na javnoj površini, morao prijaviti kao javni skup? Naravno da ne bi. Prema tome dolazimo do pitanja odmjeravanja i toga zašto baš ovaj umjetnički performans treba da bude prijavljen kao javni skup.

Analogno ovom slučaju treba posmatrati predmet MARIYA ALEKHINA AND OTHERS v. RUSSIA (38004/12) u kojem je Evropski sud za ljudska prava zauzeo stav da su provokativni umjetnički performansi vid izražavanja koji uživa zaštitu člana 10. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temelinih sloboda (EKLJP). Zbog toga se kazne usmjerene na autore ovakvih performansa imaju smatrati ograničavanjem slobode izražavanja i u tom svjetlu treba da prođu trodjelni test.

Prevedeno na naš slučaj, kažnjavanje autora zbog umjetničkog performansa koji za cilj ima prenošenje poruke vlastima, predstavlja pogrešnu primjenu Zakona o javnom okupljanju i njegovu zloupotrebu u cilju ograničavanja iznošenja mišljenja.

Već na prvom testnom pitanju „da li je kažnjavanje predviđeno zakonom“ mi dolazimo do ranije iznesenog problema, jer ovaj vid javnih performansa je očigledan zakonski izuzetak i stoga ne bi trebalo da bude kažnjiv. Sama kazna jeste propisana zakonom, ali u drugim slučajevima, pa je osnovanost njene primjene na konkretan slučaj diskutabilna iz ugla drugih odredaba istog propisa.

Kada govorimo o legitimnosti kažnjavanja, ukazali smo da se ovim ne štiti niti jedna od društvenih vrijednosti ili osnovnih ljudskih prava. Niko od građana nije bio ugrožen, pogođen ili oštećen u najširem smislu. Performans nije bio usmjeren ka građanima nego poslanicima i kao takav nije predstavljao opasnost. Da li je legitimno kažnjavati autore ovog ili sličnih performansa što iste performanse nisu prijavili uprkos jasnoj zakonskoj odredbi prema kojoj nije potrebno prijaviti umjetničke performanse? Mislim da se odgovor sam nameće.

Na kraju dolazimo do toga da ovakvo postupanje policijskih službenika prema stavu autora nije bilo neophodno u demokratskom društvu, jer je ograničavanje slobode izražavanja na ovaj način prekomjerno i nesvršishodno i ima za cilj jedino gušenje slobode izražavanja. A upravo o tome je i govorio performans, o gušenju odnosno ukidanju demokratije u Republici Srpskoj i zbog toga je simbolično izveden performans sahrane demokratije.

Ovo je pokazalo da je performans bio uspješan i da su ga predstavnici vlasti, kojima je bio i upućen, vidjeli i čuli. Sa druge strane, pokazuje da je osnovni cilj kažnjavanja bio gušenje slobode izražavanja, na šta je upravo ukazivao ovaj performans.

II Osvrt u pogledu tačke 2) vrijeđanja

Ukoliko je prekršaj pod tačkom 1) mogao da se posmatra kao pravno i logički održiv, iako to nije, onda u pogledu prekršaja iz tačke dva nema sumnje da to nije slučaj.

Četvorici učesnika performansa izdati su prekršajni nalozi zbog prekršaja iz člana 8. Zakona o javnom redu i miru. Predmetni član definiše prekršaj Vrijeđanja, te propisuje sljedeće:

„Ko grubim vrijeđanjem drugog lica na političkoj, vjerskoj ili nacionalnoj osnovi ili drugim bezobzirnim ponašanjem izazove osjećanje fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana kazniće se novčanom kaznom od 200 KM do 800 KM“

Prije svega moramo se osvrnuti na naziv predmetnog prekršaja, a to je vrijeđanje. U skladu sa time treba tumačiti čitavu odredbu, a to je da se ovom odredbom štite građani od vrijeđanja koje za posljedicu ima nastupanje osjećaja fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana. Prema tome ovime se sankcioniše ponašanje koje je usmjereno prema jednom građaninu ili određenoj grupi građana (određenoj ili odredivoj) i koje za cilj i svrhu ima upravo izazivanje osjećaja fizičke ugroženosti ili uznemirenosti.

Učesnicima performansa je izdat prekršajni nalog sa naznakom da su ovaj prekršaj počinili „drugim bezobzirnim ponašanjem“ kojim su izazvali „uznemirenost građana“.

Prije svega, drugo bezobzirno ponašanje ne može da se tumači van konteksta uvrede, nego baš u tom kontekstu. Šta to znači? To znači da je zakonodavac ovaj prekršaj definisao na način da se čini grubim vrijeđanjem na političkoj, vjerskoj ili nacionalnoj osnovi i ostavio kao opciju drugo bezobzirno ponašanje, kako gruba vrijeđanja po drugim osnovama ne bi bila isključena iz ove odredbe, odnosno kako lista nabrojanja ne bi bila nesvrshodno velika. Pa tako grubo vrijeđanje zbog pola, rase, seksualne orijentacije, iako nisu nabrojana, shodno ovoj odredbi predstavljaju prekršaj.

Kako je, prema stavu nadležnih organa Ministarstva unutrašnjih poslova, ovaj prekršaj počinjen? Tako što su učesnici nosili rekvizit (imitaciju mrtvačkog sanduka) ulicom do studentskog pozorišta gdje su rekvizit iznajmili. To je u trenutku kada je performans završen i kada su rekvizit vraćali.

Na taj način, noseći imitaciju mrtvačkog kovčega ulicom, navodno su ispoljili bezobzirno ponašanje i tako uznemirili građane.

Ponašanje protestanata je okarakterisano bezobzirnim, iako nije navedeno šta je bezobzirno u tome što je grupa od nekoliko lica nosilo kovčeg, bez dodatnih povika, transparenata, pjesme ili rekvizita. Prema Rečniku srpskog jezika Matice srpske, bezobziran je pridjev koji označava onoga ko ne bira sredstva za postizanje cilja, osion, drzak. Već ovdje je jasno da bezobzirnost upućuje na cilj, da bi bezobzirno ponašanje moralo biti usmjereno ka nekom cilju. A o tome šta je cilj odgovor je u zakonskoj odredbi, a to je „izazivanje osjećanje fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana“. Ovo je moguće samo i isključivo kada je performans namijenjen građanima i kada se tiče građana.

Nije nemoguće da neki performans predstavlja uvredu usljed svoje bezobzirnosti, recimo okupljanje navijačkih grupa koje centrom grada pale baklje, bacaju pirotehnička sredstva i skandiraju „ubij pedera“ bi se moglo smatrati bezobzirnim ponašanjem koje ima za cilj da izazove osjećaj fizičke uznemirenosti i ugroženosti određene grupe građana.

Međutim, ovakav performans 2023. godine u centru Banje Luke nije bio okarakterisan kao uvreda, pa je onda potpuno suvišno objašnjavati da performans „sahrane demokratije“ odnosno vraćanje rekvizita nakon završenog performansa, nije i ne može da bude vrijeđanje.

S tim u vezi, ponovo se treba vratiti na pitanje kome je upućen performans, odnosno kome su upućene poruke performansa. Poruka je upućena narodnim poslanicima koji su u NSRS taj dan trebalo da

raspravljaju o tzv. Zakonu o stranim agentima. Dakle nije poruka upućena neodređenoj grupi ljudi, nego tačno određenim 83 građanina/ki Republike Srpske. Prema tome, sve i da je ovaj performans mogao (a vidjećemo da nije mogao) da izazove uznemirenost nekoga drugog, to ne bi predstavljalo ovaj prekršaj.

Još bitnije jeste da prekršajni nalčzi nisu izdati zbog performansa, nego zbog nošenja rekvizita.

Sada se vratimo na pitanje kako je nošenje „mrtvačkog sanduka/kovčega“ bezobzirno ponašanje? Sahrane su jedan od najstarijih običaja naroda koji žive na ovim prostorima i ne postoji naseljeno mjesto u Bosni i Hercegovini koje nema barem jedno groblje. Sahrane se održavaju svaki dan i teško da možemo naći ijednu punoljetnu osobu koja nije bila barem na jednoj sahrani. Prema tome rekvizit koji je korišten nikako nije bezobziran, niti je nošenje tog rekvizita bezobzirno ponašanje. Pored toga, nošenje rekvizita nije dio performansa, tako da sama ova radnja nije imala za cilj da prenese ikakvu poruku ikome (poruka je poslata performansom, a ovo je radnja koja je uslijedila nakon performansa kako bi vratili rekvizite i učesnici se vratili svojim obavezama). Ako nije prenošena poruka time, odnosno ako se nikome nije htjelo nešto poručiti, nije se ni moglo svjesno i namjerno uznemiriti ili izazvati osjećaj ugroženosti građana.

Na kraju, osjećaj uznemirenosti građana na samo nošenje rekvizita (mrtvačkog kovčega) je banalizacija ovog elementa bića prekršaja, budući da je u pitanju kvalifikovana uznemirenost. Sve i da je nekome izazvan osjećaj nelagode kada vidi mrtvački sanduk, to nije osjećaj uznemirenosti koji je posljedica koja se traži ovim prekršajem. Kada tumačimo ovu posljedicu u svjetlu naziva prekršaja, to znači da je osjećaj uznemirenosti posljedica uvrede koja je počinjena bezobzirnim ponašanjem. O kakvoj uvredi možemo govoriti ovdje? Jasno je da ne može biti ni govora o osjećaju uznemirenosti kod građana.

Na kraju, vratimo se na početnu postavku, a u pitanju je izražavanje stava prema donosiocima zakona odnosno poslanicima u NSRS. Građani moraju imati pravo i slobodu da nesmetano, bez straha od sankcije, iznesu svoje mišljenje. To je grupa građana i uradila i poruka poslanicima, da smatraju da se tzv. Zakonom o stranim agentima uništava sloboda u Republici Srpskoj i figurativno „sahranjuje demokratija“, je poslata, a kako vidimo posljedično (zakon je povučen iz procedure) imala je efekta.

To i takvo izražavanje je zaštićeno kako domaćim tako i međunarodnim propisima, ali i praksom ESLJP. Već citirani slučaj MARIYA ALEKHINA AND OTHERS v. RUSSIA (38004/12) je eklatantan primjer kako performansi koji su neuporedivo „bezobzirniji“ od ovog, koji mogu da povrijede politička ili religijska osjećanja građana, ipak uživaju zaštitu člana 10. EKLJP.

Svedemo li ovo pitanje na procjenu tripartitnog testa koji je ESLJP uspostavio, dolazimo do sljedećeg:

- Zakonitost: predmetni prekršaj jeste propisan zakonom, ali se činjenično stanje nikako ne može podvesti pod pravnu normu na koju se poziva. To znači da su policijski službenici mogli izdati prekršajni nalog za bilo koji drugi prekršaj, jednako bi bilo neosnovano. Prema tome, pitanje treba da glasi da li je ovakvo ponašanje zabranjeno zakonom, a odgovor bi morao da bude da nije. Zabranjeno je vrijeđanje koje se čini bezobzirnim ponašanjem i koje rezultuje uznemirenjem građana. Nošenje mrtvačkog kovčega gradom to nije.

- Legitimnost: opet dolazimo do raskoraka između činjeničnog stanja i zakonske odredbe. Postojanje prekršaja za vrijeđanje je potpuno legitimno. Ali kažnjavanje za vrijeđanje lica koja su samo nosila rekvizit mrtvački kovčeg, ne izazivajući ni pažnju građana a kamoli uznemirenost, sigurno nije legitimno i nema opravdanja i osnova.

- Neophodnost u demokratskom društvu: kažnjavanje učesnika performansa zato što su rekvizite performansa nosili gradom da bi ih vratili odakle su pozajmljeni, nije niti može biti neophodno u demokratskom društvu. Sve i da zanemarimo kontekst, da pretpostavimo da su lica samo nosila mrtvački kovčeg gradom, nije neophodno kažnjavati ih za uvredu, jer niti koga vrijeđaju, niti su nekome namijenili ili uputili poruku. A kada tome dodamo kontekst da je u pitanju izražavanje protivljenja usvajanju zakona koji, prema mišljenjima učesnika, znači kraj demokratije u državi, onda je jasno da ne može biti riječi o opravdanosti u demokratskom društvu.

U vezi sa tim, ovo je samo jedan od vidova državne represije i gušenja slobode izražavanja i to kroz zloupotrebu zakona, svjesnog i namjernog pogrešnog primjenjivanja odredaba zakona i neosnovanog kažnjavanja lica.

Sloboda izražavanja je već duže vremena na udaru u Republici Srpskoj i ovo je samo još jedan od pokazatelja da je slobode sve manje, da na udaru nisu samo oni koji govore i pišu, nego čak i oni koji izvode kulturno-umjetničke performanse. Uskoro se može očekivati da se i za predstave počnu glumcima izdavati prekršajni nalozi.